DEZBATERE: EMINESCU – 170*

MICĂ INTRODUCERE ÎN FICȚIUNILE CRITICE ȘI IMAGINARUL EMINESCIAN

Mircea A. DIACONU
Prof. dr., Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava,
Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”

Suntem aici câțiva dintre cei care fac azi critică literară sau dintre cei preocupați de literatură. De asemenea, văd că în sală se află foarte mulți elevi. De aceea, sper ca prezentările noastre să fie cât mai adecvate celor care ne ascultă. Și pentru că s-a invocat aici premiul de debut *Eminescu*, care se va decerna în această seară (suntem aici și doi dintre membrii juriului), și pentru că sunt mulți tineri în sală, o să vă spun un truism, ceea ce mulți dintre dumneavoastră știți: poezia nu se studiază doar la școală, poezia nu e doar cea din manuale, poezia nu e „o materie” pentru examene, iar cei care iau an de an premiul acesta au, unii dintre ei, abia puțin peste douăzeci de ani. Așadar, nu ezitați să scrieți și să intrați într-un fel sau altul în această lume până la urmă complicată, sofisticată, miraculoasă – cuvinte neputincioase –, o lume care ne pune destul de ferm în situația de a ne descoperi. Nu ezitați să scrieți, deci, și să citiți poezie!

În ce mă privește, voi încerca să fac o mică prezentare legată de ceea ce aș numi *imaginarul eminescian*, în câteva *ficțiuni critice*. Și aici vreau să mai fac o precizare, de asemenea un truism, care se adresează elevilor: criticii nu scriu nicidecum pentru elevi. Mi s-a întâmplat să aud lucrul acesta: criticii ar scrie ca să aibă elevii surse de inspirație. Firește că e o deformare grosolană.

* Textele din această rubrică au fost prezentate în Amfiteatrul „Laurențiu Ulici” de la Memorialul Ipotești, pe 15 ianuarie 2020, în cadrul mesei rotunde *Eminescu – 170*.

BDD-A31795 © 2020 Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

Criticii, și acum vă ofer o simplificare aproape la fel de atacabilă, sunt un intermediar între operă și cititor și uneori ajută cititorul să înțeleagă. Cititorul poate să aibă nevoie de un intermediar, o cârjă pe care să o folosească o vreme spre a ajunge, finalmente, să citească pe cont propriu, să își asume un punct de vedere propriu, să dezvolte o înțelegere care să-i dea sentimentul împlinirii. Împotriva a ceea ce se spune, gustul se discută, pentru că gustul se și educă, știți bine. Să vă spun însă că unii citesc critică literară de dragul ei? N-o să continui pe tema aceasta.

Aș porni mai degrabă de la o mică glumiță referitoare la prima mea carte, o carte despre niște poeți de la o revistă din perioada interbelică, *Gândirea*. Spuneam acolo, dar parafrazam nu mai știu pe cine, că există tot atâția „gândiriști" câți poeți au colaborat la revista *Gândirea*, încercând să spun că, indiferent de particularitățile comune care-i unesc, de ideologie, de poetică, fiecare poet se individualizează. Scriitorii adevărați nu intră în serii, ci se individualizează; eventual creează serii. De data aceasta aș spune exact invers: există atâția Eminescu câți cititori are Eminescu. Sigur că e vorba de o exagerare. Există chiar un Eminescu al celor care nu-l citesc pe Eminescu, și asta-i chiar o chestiune extrem de periculoasă; numai că, trebuie s-o știți, stereotipurile, clișeele de gândire, imaginile intrate în conștiința publică și devenite colective sunt deseori folosite, uneori cu mare greutate, autoritate și forță, chiar cu violență. Iar cei mai violenți sunt cei care știu mai puțin și care citesc cel mai puțin. De aceea trebuie să fim și foarte atenți când discutăm despre cineva, în cazul nostru despre Eminescu; s-o facem cu rezerve, în cunoștință de cauză, eu aș zice chiar cu o oarecare timiditate. Pentru că, iată, cum există în sală persoane venite din Basarabia, o să spuneți: există un Eminescu al românilor din Basarabia, care nu seamănă aproape deloc cu cel al românilor de dincoace, de pe malul drept al Prutului. Iar în Basarabia există, fără doar și poate, un Eminescu până în 1989 și altul, sau alții, după 1989. Există, un Eminescu al îndrăgostiților, al profesorilor de fizică, al politicienilor, sau al lumii politice, și eu cred că lipsește un studiu foarte serios și temeinic care să arate cum anume s-au construit și ce metamorfoze au suportat de-a lungul istoriei aceste imagini, nu o dată folosite exclusivist și abuziv. Există în același timp, un Eminescu al profesorilor de română. Firește că exagerez, generalizez; sunt și profesori excepționali, fără doar și poate, dar există în manuale și în mintea multor profesori câteva clișee, consecința faptului că, finalmente, contactul cu textul este deseori precar și aproximativ, dincolo de faptul că e dificil.

BDD-A31795 © 2020 Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

Dar, ca să trecem peste toate acestea, mai există un Eminescu al mentalității colective; știți că s-a vorbit despre *mitul Eminescu*, la formarea căruia au contribuit decisiv reprezentările inerțiale privind frumusețea fizică a lui Eminescu, eșecul fatal în dragoste, în existență; Eminescu a devenit victima exemplară, cu ceva eroic și deopotrivă sfânt în el etc., etc. Or, cu această imagine colectivă se lucrează deseori. Să spunem însă că nu ne interesează atât de mult lucrurile acestea, această imagine colectivă, acest Eminescu de enciclopedie, cum ar spune Eco; dincolo de el, există și un Eminescu al specialiștilor, al criticilor literari. Unul singur?! Și aici pot să spun că există înainte de toate un *Eminescu impersonal*, dar există și câteva metamorfoze, câteva stații într-un traiect de care nu mai e responsabil Eminescu, niște verigi într-o înlănțuire generată tocmai de perspectivele foarte diferite ale specialiștilor. Există, așadar, un Eminescu *impersonal*, al lui Titu Maiorescu; există un Eminescu poate *prea personal*, căci e natura însăși, cosmosul însuși, un univers Eminescu, la Călinescu; există un Eminescu *fracturat*, la un critic precum Negoițescu; există un Eminescu, subiect de cunoaștere, *cognitiv*, aș spune, la Ioana Em. Petrescu. Până azi, mai există câteva stații, extrem de incitante; una s-ar numi simplu „stația Petru Creția" – și, după ea, încă una-două, pe care nu le invoc acum.

Așadar, ce putem constata în linii mari? Dincolo de faptul că cele mai noi nu devin enciclopedie, nu devin, ca să zic așa, canon, toate aceste viziuni ale specialiștilor sunt mai degrabă insulare. Cred că aceasta e o problemă majoră în cultura română. Toți cei care scriu despre Eminescu, și mă refer aici la specialiștii veritabili, o fac în cele mai multe cazuri ca și cum ar porni de la zero. Nu au această perspectivă, să-i spunem dacă nu tolerantă, măcar problematizantă, față de trecutul cu care poți fi în dezacord, dar care, oricât de precar, rămâne decisiv în fundamentarea prezentului. Raportarea la cei de dinainte și la cei cu care ești în dezacord este imperativă. Nimeni nu vine pe un teren gol, opiniile se articulează fatalmente într-un dialog, iar *ultima* poziție se poate justifica tocmai prin raportare la ceea ce s-a spus deja. Pe de altă parte, mai există un păcat al acestor perspective critice, numite aici insulare; ele sunt adesea foarte orgolioase, autarhice, ca și cum ar fi singurele posibile, expresia descoperirii unor adevăruri absolute. Or, perspectiva pe care o propun eu (de aceea vorbeam de *ficțiuni critice*, și aș pune cuvântul *ficțiuni* între ghilimele; perspectiva e foarte importantă chiar pentru elevi) este că același obiect – opera lui Eminescu, chiar viața lui – poate fi privit din perspective extrem de diferite, complementare, poate și antagonice; toate contribuie însă la înțelegerea operei sau a vieții, toate sunt relevante pentru contextele pe care

BDD-A31795 © 2020 Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

le reprezintă. Altfel spus, adevărul nu e absolut în literatură și cu atât mai puțin în critică, adevărul e contextual; de aici, poziția mea de relativizare și de toleranță. Încerc nu să judec trecutul, ci să-i înțeleg contextele, să înțeleg cum anume se explică anumite lucruri, inclusiv interpretările care există.

Poate că am vorbit deja prea mult, dar voi mai spune ceva. Și voi începe cu întrebarea: pe lângă toate aceste ficțiuni, adică imagini despre operă sau autor, crezi că poți propune altceva? Mărturisesc că mă tentează măcar niște nuanțe în acest sens. Și mă tentează, pentru că eu cred că, dacă Eminescu n-ar fi provenit dintr-o familie de bucovineni – tatăl lui se născuse în Bucovina, bunicul lui venise de la Blaj în Bucovina – și dacă n-ar fi ajuns de la opt ani la Cernăuți, dacă nu s-ar fi format aici în structura lui cea mai intimă, Eminescu ar fi scris cu totul și cu totul altfel și altceva.

Or, aici sigur că sunt multe lucruri de discutat, dar mie mi se pare că imaginarul lui Eminescu – și *erotic*, și *politic*, și *estetic* – se datorează acestei vârste de formare, contactului cu exilul personal și cu injustițiile pe care le trăiau românii în Cernăuți. Și toate acestea se transformă într-un imaginar care se metamorfozează într-un fel care devine el însuși sens. Acum câteva luni, *à propos* de ficțiuni critice, tot aici, dar cu alți prieteni și alți ascultători, am vorbit tocmai despre erorile pe care le face Călinescu – mie mi se par extrem de vizibile – atunci când vorbește despre Eminescu la Cernăuți și despre anii formării sale. Și pornind de la această reinterpretare (în paranteză fie zis, eu am explicații pentru „erorile" lui Călinescu; în tot cazul, încerc să mi le explic, nu să le judec, dar, tocmai explicându-mi-le, fac un pas mai departe sau asta cred că pot să fac), aș putea să propun un alt Eminescu, care într-un fel iese, căci asta-i miza ultimă, și de sub semnul romantismului, cu care eu n-am o problemă; că e „ultimul romantic", că e „primul modern"; eu aș folosi aici un cuvânt, caut acum un cuvânt, de asta am nevoie și de opiniile prietenilor, un cuvânt care să-l exprime mai bine pe Eminescu. Și aș folosi cuvântul *romantism*, tăiat cu o linie: ~~*romantism*~~. Sau *post-romantism*, dar fără ca prefixoidul *post* să aibă sens temporar.

În fine, cred că putem să ne apropiem de Eminescu și altfel, eliberându-ne înainte de toate de clișee. Și ca să ne putem elibera de clișee, ar trebui să știm cum anume au apărut. În fond, multe dintre afirmațiile despre Eminescu au devenit un fel de instituție. Când spunem, de exemplu, că Eminescu a studiat la Cernăuți, apelăm la o *instituție*; uităm că Eminescu ajungea în Imperiu, cu tot ceea ce implică acest lucru, cu toate traumele care decurg de aici, când avea doar opt ani. N-avem aici o provocare? Nu cred că

BDD-A31795 © 2020 Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)

trebuie să ocolim provocările; trebuie să le includem în scenariul nostru de interpretare. Vă mulțumesc.

Rezumat: Deși cu caracter conjunctural (căci comunicarea a fost prezentată în Amfiteatrul „Laurențiu Ulici" de la Memorialul Eminescu în cadrul conferinței *Eminescu – 170*), paginile de față constituie o mică introducere la o problemă cu adevărat importantă, și anume posibilitatea ipotetică de a redefini imaginarul eminescian. E vorba despre imaginarul *erotic*, *politic* și *estetic*, din perspectiva relevanței formării lui Eminescu în Cernăuții anilor 1860. Ipoteza e anunțată de următoarele premise teoretice: 1. există în spațiul public multiple reprezentări ale lui Eminescu, antagonice chiar, reprezentând, fiecare, un alt context de interpretare; 2. și pe terenul criticii literare există o succesiune de interpretări, al căror caracter de „ficțiuni critice" le definește deopotrivă adevărul și relativitatea; 3. paginile pledează pentru o asumare critică a trecutului și diferenței și, deopotrivă, pentru un dialog al interpretărilor, sancționând astfel pozițiile insulare și autarhice. Teza subliminală este a definirii spațiului cultural ca unul al dialogului.

Cuvinte-cheie: Eminescu, ficțiuni critice, receptare, Cernăuți, Bucovina.

Abstract: Although these pages have a conjunctural nature (because the report was presented in the amphitheater "Laurențiu Ulici" at the Eminescu Memorial at the conference *Eminescu – 170*), they constitute a short introduction to a really important issue, namely the hypothetical possibility of redefining the Eminescu imaginary (erotic, political and aesthetic imaginary), from the perspective of the relevance of Eminescu's formation in the Chernivtsi of the 1860s. The hypothesis is based on the following theoretical premises. 1. There are in the public space multiple representations of Eminescu, sometimes even antagonistic ones, each of them representing a new context of interpretation. 2. Even in the literary criticism there is a succession of interpretations whose 'critical fictions' nature defines both their truth and relativity. 3. These pages plead for a critical assumption of the past and difference, and for a dialogue of interpretations, sanctioning in this way insular and autarchic positions. The subliminal thesis is to define the cultural space as a space of dialogue.

Keywords: Eminescu, critical fictions, reception, Chernivtsi, Bucovina.

BDD-A31795 © 2020 Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:07:04 UTC)